

VERGİ ETİĞİNİN ÖLÇÜMÜ: TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Yard. Doç. Dr. Naci Tolga Saruç*

Yard. Doç. Dr. İsa Sağbaş*

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’de vergi etiğinin ölçümü ve vergi etiğinin vergi kaçırma üzerine etkisi 481 vergi mükellefi ile anket çalışması yapılarak araştırılmıştır. Çalışmanın bulguları, vergi etiğinin vergi ödemesinde önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Vergi etiği skorundaki artışlar, vergi kaçırma olasılığın azaltmaktadır. Ampirik bulgular üniversite mezunları vergi mükelleflerinin üniversite mezunu olmayanlara göre daha yüksek vergi etiği skoruna sahip olduklarını, ve dolayısıyla vergi kaçırma eğilimlerinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Erkek mükelleflerin bayanlara göre daha düşük vergi etiği skoruna sahip oldukları sonucu elde edilmiştir.

ABSTRACT

We aim to measure tax ethics and its impact on tax evasion by carrying out a survey with 481 taxpayers in Turkey. Empirical findings suggest that tax ethics is an important factor that affects tax compliance; increases in tax ethics scores reduce the probability of tax evasion. The results reveal that taxpayers with a university degree have higher tax ethics scores than those without a university degree, and therefore they have lower probability of evading. It is also found that males have lower tax ethics scores than females.

GİRİŞ

Maliyeciler tarafından geliştirilen ve vergi kaçırma eğilimini teorik düzeyde açıklayan bir çok ekonomik model, mükellefin vergi

*Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Afyon

kaçırmadan önce fayda maliyet analizi yapacağını ve vergi kaçırmanın beklenen faydasının maliyetinden yüksek olması durumunda vergi kaçıracağını ifade eder. Bu fayda maliyet yaklaşımına göre ahlaki değerler, sosyal normlar ve diğer psikolojik faktörler kişinin vergi kaçırıp kaçırmasınını herhangi bir şekilde etkilememektedir. Bu yaklaşımın gerçekçi olmadığı günümüzdeki, gelişmiş ülkelerin vergi sistemlerine bakarak anlaşılabilir: bu ülkelerde fayda maliyet analizi yapılarak tahmin edilen vergi kaçakçılığı miktarları gerçek vergi kaçakçılığı miktarlarından çok daha fazla çıkmaktadır¹. Gerçekten de gelişmiş bir ülkenin vergi sistemi genelde gönüllü beyan esasına dayanmakta ve denetleme oranları ile kaçırılan vergilere uygulanan ceza miktarları düşük oranlarda kalmasına rağmen mükelleflerin büyük bir kısmı vergilerini tüm ve gerçeğe uygun olarak beyan etmektedirler. Ayrıca bu konuda yapılan deneysel çalışmalar² bazı işlerin denetleme oranı veya ceza miktarı arttırıldığı durumlarda bile gelirlerini doğru olarak beyan ettiklerini ortaya koymaktadır³.

Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere İngiltere, Hollanda ve diğer Avrupa ülkelerinde yapılan bazı çalışmalarda etik ile vergi kaçırma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre vergi etiği yüksek olan insanlar düşük oranlara kıyasla daha az vergi kaçırmaktadır. Vergi etiği kavramı vatandaşların vergi mükellefleri olarak devletle aralarındaki ilişkiyi belirleyen davranış normları olarak tanımlanabilir (Song ve Yarbrough, 1973⁴). Diğer bir anlamla, vergi ödeme veya kaçırma konusunda kişinin kendisi için oluşturduğu etiksel inanç ve değerlere vergi etiği diyebiliriz.

¹ Bkz. SMITH, K. W. ve HULSEY, K. A. 'Understanding Tax-paying Behavior: A Conceptual Framework with Implications for Research', *Law and Society Review*, vol.21(4), s. 639-663, 1987., SLEMROD, J. 'Why People Pay Taxes: Tax Compliance and Enforcement', University of Michigan Press, Ann Arbor, 1992

² Deneysel yöntemler basit şekilde gerçek hayattaki vergi beyanı kararının, laboratuvar ortamına taşınarak katılımcıların verilen vergi oranı, ceza miktarı, denetleme oranı gibi faktörleri dikkate alarak beyan etmesi usulüne dayanmaktadır.

³ ALM, J., McCLELLAND, G. H. ve SCHULZE, W. D. 'Why Do People Pay Taxes?', *Journal of Public Economics*, vol. 48, s. 21-38, 1992

⁴ SONG, Y. D. ve YARBROUGH, T. E. 'Tax Ethics and Taxpayer Attitudes: A Survey', *Public Administration Review*, vol. 38, s. 442-452, 1978

Her mükellef etiksel değerlerden aynı oranda etkilenmemektedir. Bazı mükellefler ahlaki bulmadığı için vergi kaçırmazken diğerleri ahlaki kuralları önemsemeyecektir. Örneğin, Hessing ve diğerleri (1992)⁵ yaptıkları çalışmalar sonucunda genel olarak üç grup vergi mükellefi ayırımı yapılabileceği sonucuna ulaşmışlardır: (i) Hiçbir zaman vergi kaçırmayan, dolayısıyla vergi formları neredeyse hiç hata içermeyen vergi mükellefleri, (ii) Ara sıra vergi kaçırmaya çalışan mükellefler, (iii) Çoğunlukla vergi kaçıran mükellefler ki bunlar vergi kaçırmayı alışkanlık haline getirmişlerdir.

Vergi etiği ülkeden ülkeye toplumdan topluma farklılık gösterebileceği gibi vergi sistemlerinin ne kadar adil algılanıp algılanmadığında da farklı olacaktır. Bizim bu çalışmadaki amacımız vergi etiği açısından vergi etiği ile ilgili bir çok konuyu nasıl algılandığını ölçmek, vergi kaçırma ile vergi etiği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığını test etmektir.

Bu çalışmada, Türkiye’de vergi mükelleflerinin vergi etiğini ölçmek ve vergi etiğinin kaçırılan vergi üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla 481 vergi mükellefi ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Özel eğitim verilmiş öğrenci anketörleri mükelleflere ulaşarak çalışmanın akademik amaçlı yapıldığını, doğru ya da yanlış cevap olmadığını, öğretilerini etkileyecek bir soruyu sorulmadığını ve doğru şık olmasının önemli olduğunu vurgulamış, mükellef isimlerinin kesinlikle istenmediğini ve sonuçların toplu olarak analiz edilerek kendi cevaplarının gizli tutulacağı garantisini vermiştir. Çalışmaya katılan tüm kişiler anketörler tarafından ulaşılabilmek (availability) kıstasına göre seçilmiştir. Bu yöntem, bulunan sonuçların tüm nüfusa genellenmesinde bazı sorunların oluşabileceğini düşündürebilirse de, tesadüfi örneklem seçimi maliyetlerin yüksekliği ve dönüş oranlarının düşüklüğü nedeniyle tercih edilebilir.

⁵HESSING, D.J., ELFFERS, H., ROBBEN, H.S.J ve WEBLEY, P. ‘Does Deterrence Deter? Measuring the Effect of Deterrence on Tax Compliance in Field Studies and Experimental Studies’, in Slemrod, J. ed., *Who Pays Taxes: Tax Compliance and Enforcement*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 304, 1992

I. VERGİ ETİĞİNİN ÖLÇÜMÜ

Çalışmamız toplam 481 vergi mükellefi ile ulaşılabilirlik kıstasına göre gerçekleştirilmiştir. Kullandığımız yöntem tesadüfi seçme yöntemine göre daha ekonomik ve pratik olma, ankete katılım oranlarının yüksekliği bakımından avantajlı olmasına rağmen, örnek kitle tesadüfi seçilmediği için sonuçların tüm ülkeye genellenmesi konusunda dikkatli olmamız gerekmektedir. Bu konuda yurt dışında gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalara baktığımızda akademisyenler tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda da ulaşılabilirlik kriterinin kullanıldığını; ancak, vergi idareleri tarafından gerçekleştirilen çok büyük bütçeli araştırmalarda tesadüfi yöntemin seçildiğini görmekteyiz. Mükellefler ilk olarak 1937'de Likert tarafından kullanılan bu yöntemle Likert ölçeği adı verilen yöntemle baz alınmış, 5 noktalı ifadeler kendi görüşlerine en uygun yanıt olarak ankete katılmışlardır (kesinlikle katılıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılmıyorum ve kesinlikle karşıyım)⁶.

Anket yöntemi vergi kaçırma konusunda yapılan bir çok çalışmada kullanılmıştır. Ülkemizde ve başka bir çok ülkede, belli sebeplerden dolayı (vergi mükellefiyeti, v.s.) bir eyalet düzeyinde vergi beyanı ve ileri, vergi idareleri tarafından akademisyenlerle paylaşılmamaktadır. Bu yüzden anket yöntemi, vergiler konusunda veri toplayabilmek için kullanılmıştır. Bir çok çalışma anket yönteminin güvenilirliğini araştırmıştır⁷. Toplamda berimsenmeyen, ayıplanan ya da suç kabul edilen davansızlar hakkında sorular sorulduğunda katılımcılar düşük davranışa yatkınlıkta ve yanıltıcı cevaplar verebilmektedir. Bu yüzden hassas sorular yöneltilen anketlerde güvenilirliği yükseltmek için katılımcılara isim sorulmamalı çalışmanın anaçla yapıldığı açıklanmalı (akademik, proje v.s.) ve vergi ile ilgili cevaplar bir evsel düzeyde açıklanmayacağı gruplar halinde analiz yapılacağı garantisizdir.

Anket sonuçları üzerinde yapılan ilk incelemede, toplam 4 mükellefin yanıtlarını eksik olduğu görülmüştü; bu mükelleflerin çalışmayı

⁶ LIKERT, R. 'A Technique for the Measurement of Attitudes', *Archives of Psychology*, vol. 140, 1932

⁷ Bkz. ELFFERS, H., WÜGEL, F. ve HUSSING, F. "The Consequences of Different Strategies Measuring Tax Evasion Behavior", *Journal of Economic Psychology*, vol. 28, s. 311-337, 2007

yeterince ciddiye almadığı düşünülerek çalışmadan çıkarılmıştır. Geri kalan katılımcılar hakkındaki genel tanıtıcı bilgiler Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılar Hakkında Genel Bilgiler

Katılımcı Sayısı	477				
Ortalama Yaş	38				
Bayan Yüzde	16				
Bekar Yüzde	25				
Eğitimin Düzeyi	İlkokul %12	Ortaokul %10.5	Lise %32	Üniversite %40.5	Yüksek %9
Aylık Gelir	250 Milyondan az %6	251-500 Milyon %24	501-999 Milyon %40	1-2 Milyar %23	2 Milyar üstü %7

Yukarıdaki Tablo incelendiğinde anket çalışmasına katılan mükelleflerin ortalama yaşı 38 olduğu görülmektedir. Ankete katılanların çok az bir kısmı bayandır (%16). Katılımcıların dörtte biri bekar ve yaklaşık %45'lik kısmı üniversite veya daha yüksek eğitim seviyesine sahiptir. Ayrıca, mükelleflerin gelir düzeyinin en yoğun olduğu grup orta seviye olarak adlandırabileceğimiz 501-999 milyon aralığıdır (%40).

Mükelleflerin vergi kaçırma eğilimini 'Hiçbir zaman vergi kaçırmam' ifadesine verdiği yanıtları araştırdık. Vergi etliğini ise bazıları yurtdışında yapılan daha önceki çalışmalarda kullanılan, bazıları ise bizim tarafımızdan geliştirilen toplam 11 ifade ile ölçtük. Tablo 2'de bu ifadeler ve bunlara verilen cevapların dağılımı görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Ankete Verdiği Yanıtların Dağılımı, (% olarak)

İfadeler	1*	2*	3*	4*	5*
Hiçbir zaman vergi kaçırmam	28	19	20	28	5
Etik1: Günümüzdeki vergi yükünü göz önüne alırsak, vergi kaçırın mükellefleri pek suçlayamayız.	25	34	7	19	15
Etik2: Vergiler o kadar yüksek ki vergi kaçakçılığı bir çokları için ekonomik bir zorunluluktur.	20	42	9	20	9
Etik3: Vergi sisteminin adaletsizliği göz önüne alındığında vergi kaçırın verilebilir.	17	39	13	21	10
Etik4: Bir kişi vergi kaçırıyor diye suçlanırsa dolaylı suçlu olan herkes vergi kaçırıyor.	22	17	17	37	24
Etik5: Eğer bir kişi vergi beyannamesiz olarak bilerek olması gerekenden daha az vergi beyan ediyorsa bu onun saygınlığını azaltmaz.	23	23	12	33	19
Etik6: Eğer vergi kaçırdığım açığa çıkıp yakın çevrem tarafından bilinse di utarımın onların yüzüne zora sebep olur.	23	27	14	25	11
Etik7: Vergi kaçırın birini genel olarak toplumda ayıptığımı düşünüyorum.	11	27	13	41	13
Etik8: Günümüzde o kadar çok hortumcu var ki küçük ölçeklerde yapılan vergi kaçakçılığı nazarı görülebilir (kabul edilebilir).	13	27	10	27	23
Etik9: Vergi kaçırın bir kişiyi toplum karşısında saygısını yitireceğini düşünüyorum.	27	26	12	22	10
Etik10: Vergi ödemediği bir vatandaşın ahlaki bir görevi vardır.	47	43	5	5	3
Etik11: Vergi kaçırmak ahlaki açıdan çok yanlış bir davranıştır.	37	39	13	9	5

*1: Kesinlikle katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3:Kararsızım, 4: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılmıyorum

Tablo 2'nin incelenmesinden anlaşılacağı gibi bazı ifadeler hemen hemen aynı şeyin farklı kelimelerle ifade edilmesidir, örneğin 'Vergi ödemek her vatandaşın ahlaki bir görevidir' ifadesi ile 'Vergi kaçırmak ahlaki açıdan çok yanlıştır' ifadesi aynı değerleri ölçmektedir; o yüzden birinci ifadeye kesinlikle katılıyorum diyen birinin ikinci ifadeye kesinlikle katılmıyorum demesi beklenir. Ankette aynı olguyu iki farklı ifade ile ölçmemizdeki amaç, anketin rasgele hatalardan arınmışlık düzeyini ortaya koymaktır, bu da ileride güvenilirlik analizi yapılarak test edilecektir. Burada belirtmemiz gereken başka bir konu ise, her ne kadar Tablo 2'de vergi etiğini ölçtüğümüz ifadeler 1, 2, 3, vb. şeklinde numaralanmışsa da bu numaralar ifadelerin anketteki gerçek sıralamasını vermemektedir. Uygulanmış ankette 60'dan fazla ifade kullanılmış olmasının vergi etiği ile ilgili olan 11 tanesi yularlak tabloya verilmiştir. Bu yüzden aynı ölçülen ifadeler Tablo 2'de görüldüğü gibi farklı olarak sıralanmamış, aksine katılımcı bir çok farklı soruya cevap verdikten sonra aynı olguyu ölçen diğer bir ifade ile karşılaşmıştır.

Tablodan görüleceği üzere, mükelleflerin büyük bir bölümü (%59) ülkemizde vergi yükünün yüküklüğü dolayısıyla vergi kaçırma kişileri suçlamayacağına ifade etmiştir. Buna göre vergi kaçırma bir mükellef çoğunluk nazır görmektedir, çünkü vergi oranları çok yüksek olarak algılanmaktadır. Yüzde 7'lik kısım bu ifadeye kararsız yanıtı vermişken %34 ifadeye katılmadığını belirtmiştir. Yine benzeri bir ifade, vergilerin çok yüksek olması dolayısıyla bir çokları için vergi kaçılabilir bir ekonomik bir durum olduğunu belirtmiş ve %62'lik çoğunluk bunu kabul etmiştir. Yüzde 56'lık kısım Türkiye'deki vergi sisteminin adaletsiz olduğu için vergi kaçırma hak ve imkanı belirtmiş, %31 ise bu ifadeye karşı çıkmıştır. Yüzde 61'lik bir kısım siyasi olarak bir kişinin vergi kaçırması dolayısıyla suçlanamayacağını çünkü ülkemizde herkesin vergi kaçırdığını belirtmiştir. Bu oran vergi kaçırmanın mükellefler arasında ne kadar yaygın algılandığı konusunda ülkemizde çok çarpıcı bir orandır. Vergi kaçırmanın kişinin saygınlığına altmayacağı ifadesine %4 keskinlik katılıyorum derken %23 kabul yolum şeklinde yanıt vermiştir. Benzer şekilde %50'lik bir grup vergi kaçırmanın başkaları tarafından açığa çıktığında utançlarından yakınlarının yüzlerine zora bakacağını belirtirken, %36'lık kısım bunun bir utanç kaynağı olduğunu düşünmemektedir. Yine aynı şekilde sadece

%31'lik bir grup vergi kaçırmanın birinin toplumda ayıplandığını düşünmektedir. Bu oran kanımızca oldukça düşüktür ve maalesef vergi kaçakçılığının artık toplumda yüz kızartıcı bir suç olmaktan çıkmakta olduğunu ve nerdeyse bir hak olarak düşünüldüğünü göstermektedir. Yüzde 40'lık grup, toplumumuzda bu kadar çok hortumcu bulunmakta iken küçük oranlardaki vergi kaçakçılıklarının mazur görülebileceğini ifade etmiştir. Öte yandan yarısından daha az (%46) bir kısım vergi kaçakçısının toplum karşısında saygınlığını yitireceğini düşünmektedir. Yüzde 42'lik bir kesim ise bu ifadeye katılmamaktadır. Bu da vergi kaçakçılığının 3'te 1'lik bir orandan daha yüksek bir grup tarafından saygınlık azaltıcı bir suç olarak görülmediği sonucunu vermektedir. Yüzde 85 gibi çok büyük bir grup vergi ödemeyen her vatandaşın ahlaki bir görev olduğunu belirtirken, %7 ise vergi kaçırmayı ahlaki davranış olarak kabul etmektedir.

Bazı ifadelerin hemen hemen aynı şeyi farklı kelimelerle ölçmesine rağmen sonuçlarda %5-10'luk bir fark gözlenebilmektedir. Örneğin 'Vergi ödemek her vatandaşın ahlaki görevidir' ifadesi ile 'Vergi kaçınmak ahlaki açıdan çok yanlıştır' ifadesine katılanlar arasındaki fark %10'dur. Bu durum sonuçların ifade ile kullanılan kelimelere karşı hassas olduğunu ve bir miktar dalgalandığını göstermektedir. Benzer sonuçlar literatürde başka çalışmalarda da gözlenmiştir⁸. Bu yüzden bir olguyu birden fazla ifade ile ölçmek sonuçların güvenilirliği açısından faydalı olacaktır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi anketimizde çoklu ölçüm aracı kullanılmıştır ve bu yüzden içsel güvenilirliğin ölçümü gerekmektedir. Bir anket tesadüfi hatalardan ne kadar arınmış ise güvenilirliği de o kadar yüksektir. Bu yaklaşımlar altında tesadüfi hataların aynı ölçek içinle bir sorudan diğer soruya değişiklik göstereceği varsayımı bulunmaktadır. Buna göre Judd ve diğerlerinin (1999)⁹ belirttiği gibi, sorular arasındaki düşük korelasyon ölçekte tesadüfi hataların etkili olduğunu ifade eder. Öte yollar eğer ölçeği meydana getiren ifadeler aynı olguyu ölçüyorsa düşük tesadüfi etki

⁸ AITKEN, S. ve BONNEVILLE, L. 'A General Taxpayer Opinion Survey', *IRS Office of Planning and Research* (1980)

⁹ JUDD, C. M., SMITH, J. R. ve KIDDER, L. H. *Research Methods in Social Relations*, Fort Worth, TX, 1999

bulunacak, bu da ölçeğin güvenilir olduğunu gösterecektir. Güvenilirlik hesaplaması için literatürde en çok kullanılan yöntem Cronbach Alfa katsayısıdır (Cronbach, 1951)¹⁰. Buna göre ölçekteki bir ifadenin ölçekteki diğer her bir ifadeyle olan korelasyonu ölçülür. Katsayı sıfır ile bir arasındadır, bire yaklaşıldıkça ölçeğin güvenilirliği artar. Genel kural olarak literatürde yapılan bir çok çalışmada Alfa katsayısı 0.7'den yüksek ise ölçek güvenilir kabul edilmiştir. Anket çalışmalarında diğer önemli bir konu da ölçekteki tüm soruların tek bir olguyu ölçmesidir. Tek boyutluluk olarak adlandırılan bu kavram ölçekteki bir soru ile tüm diğer sorulardan oluşan ölçek arasındaki korelasyonu hesaplamayı ifade eder. Literatürde yapılan bir çok çalışmada soru-tüm katsayısı 0.3'den büyük ise soru ölçekte bırakılmalı, aksi halde soru ölçekten çıkarılmalıdır.

Analizimizi SPSS paket programı kullanarak gerçekleştirdik. Tablo 3'de belirli bir sorunun silinmesi halinde güvenirlik katsayısı bölümü vardır. Bu bölümde bir soru ölçekten çıkarıldığında tüm güvenirlik katsayısının nasıl değiştiği gösterilmektedir. Vergi etiği kavramını ölçmek için kullandığımız 11 ifadenin güvenilirliği ve tek boyutluluğu Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Güvenilirlik Analizi: Cronbach Alfa Katsayısı

	Soru Dışına Korelasyonları	Soru Silinirse Katsayısı	Alfa
ETİK1	0.5574	0.8274	
ETİK2	0.5607	0.8271	
ETİK3	0.5502	0.8273	
ETİK4	0.5567	0.8300	
ETİK5	0.5505	0.8280	
ETİK6	0.5880	0.8246	
ETİK7	0.4450	0.8365	
ETİK8	0.5117	0.8310	
ETİK9	0.5745	0.8258	
ETİK10	0.4476	0.8353	
ETİK11	0.4973	0.8326	
Güvenilirlik Alfa Katsayısı = 0.8433			

Tableden görüldüğü üzere güvenirlik Alfa katsayısı 0.84'dür. Bu katsayı ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca tüm

¹⁰ CRONBACH, L. J. 'Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests', *Psychometrika*, vol. 16, s. 297-314, 1951.

ifadelerin soru-bütün korelasyonları 0.3'den büyüktür ve hiçbir sorunun ölçekten çıkarılmasına gerek yoktur.

II. VERGİ ETİĞİ VE VERGİ KAÇIRMA

A) VERGİ KAÇIRANLAR İLE KAÇIRMAYANLARIN VERGİ ETİĞİ

Daha önce de belirttiğimiz gibi mükellefin vergi kaçırıp kaçırılmama kararını ölçecek olan bağımlı değişken 'Hiçbir zaman vergi kaçırmam' ifadesine verilen yanıtlar olmuştur. Bu ifadeye bilindiği üzere %28 kesinlikle katılıyorum şeklinde yanıt vermişken, %19 katılıyorum denmiştir. Bu toplamda %47 olan bu grubu vergi kaçırılmayan grup olarak adlandırdık. Diğer kararsız %23 katılıyorum ve %5'de kesinlikle katılıyorum şeklinde yanıt vermiştir. Ayrıca %20'de kararsız olduğunu ifade etmiştir. Bu gruba da vergi kaçırıcılar grubu olarak adlandırılmıştır. Kararsız olanların vergi kaçırıcılar arasında sayılması bir anlamda sübjektif ve tartışmaya açık ise de bu tür hassas sorular yöneltilen anketlerde, katılımcı toplumsal takdir toplamayacağını bildiği cevaplara daha az yönelmektedir¹¹. Kararsız katılımlardan kararsız olanların bir çoğu bu cevaplarıyla vergi kaçırma eğiliminde olduklarını belli etmektedirler. Ayrıca ileride göreceğimiz gibi kararsız olan %20'lik grubu analize dahil etmediğimizde de aynı sonuca ulaşmaktayız.

Verinin dağılımını grafiklerle görsel olarak incelediğimizde ve ayrıca Kolmogorov-Smirnov testi aygıtıyla yak test ettiğimizde verinin normal olarak dağıldığı görülmektedir (Tablo 4).

Table 4. Vergi Etiği için Normal Dağılım Testi
Kolmogorov-Smirnov

	z	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Seviyesi
Vergi Etiği	0.040	445	0.080

¹¹ LOFTUS, E. R. "To Fail or Chance to Cheat", *Psychology Today* (April), s. 35-39, 1985

Anlamlılık seviyesi 0.05 düzeyinin üstünde olduğu için etik skorunun normal dağılmadığı hipotezini reddedebiliriz.

Vergi mükelleflerinin %47'si yani 224 kişi hiçbir şekilde vergi kaçırmayacağını bildirmiştir. Bunlardan tüm etik sorularına eksiksiz cevap veren mükellef sayısı 206'dır. Vergi kaçırın grup olarak nitelediğimiz %53'lük grup toplam 249 mükelleftir. Aynı şekilde bunlardan 237'si etik sorularına eksiksiz yanıt vermiştir. Beklenildiği gibi vergi kaçırmayan mükellef vergi kaçıracağını ifade edenlere oranla daha yüksek vergi etiği skoruna sahiptir; vergi kaçırmayan grubun etik skoru 3.62 iken vergi kaçırınlarınkı yalnızca 2.82'dir. Vergi etiği skoru şu şekilde hesaplanmıştır; eğer ifade etiksel açıdan olumlu¹² ise ve mükellef ifadeye kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişse o kişiye 5 puan verilmektedir (katılıyorum=4, kararsızım=3, katılmıyorum=2 ve kesinlikle katılmıyorum=1). İfade etiksel açıdan olumsuz¹³ ise, bu sefer kesinlikle katılmıyorum cevabına 5 puan verilmektedir (katılmıyorum=4, kararsızım=3, katılıyorum=2 ve kesinlikle katılıyorum=1). Tüm bu skorlar toplanıp aritmetik ortalamaları alınarak grupların ortalama skoru hesaplanmıştır.

Gruplar arasındaki farklı vergi etiği skorlarının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını anlamak için t testi sonuçlarına bakmamız gerekmektedir. Tablo 5'te bu sonuçları görmüştür.

Tablo 5. Bağımsız iki grup t testi

Değişken	Ortalama Skoru	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Seviyesi
Vergi Etiği	12.355	441	0.000

Görüldüğü üzere vergi etiği skorları arasında bu farklar istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç ise bize vergi etiği yüksek olan mükelleflerin vergi kaçırma olasılığının vergi etiği düşük olan mükelleflere göre daha düşük olduğunu göstermektedir.

¹² Örneğin 'Vergi ödemek her vatandaşın hakkıdır' bir görüştür.

¹³ Örneğin 'Biri kişi vergi kaçırduğunda çok yararlı olur çünkü herkes vergi kaçırıyor.'

Yukarıdaki analizde kararsız olan grubu vergi kaçırınlar kısmına dahil etmiştik. Bu grubu analizden çıkardığımızda vergi kaçırınmayanların ortalama etiği 3.62 olarak kalırken vergi kaçırın grubun etik skoru 2.65'e düşecektir. Tablo 6'dan görüleceği üzere yukarıda bulunan sonuç değişmemektedir.

Tablo 6. Bağımsız iki grupta t testi (kararsızlar hariç)

	t	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Seviyesi
Vergi Etiği	13.367	349	0.000

ÜNİVERSİTE MEZUNLARI İLE ÜNİVERSİTE MEZUN OLMAYANLARIN VERGİ ETİĞİ

Eğitilmiş vergi mükellefi ile üniversite mezunu olan ayar mükellef arasında vergi etiği bakımından herhangi bir fark olup olmadığının incelenmesi oldukça ilginç olacaktır. Buna göre anket uyguladığımız ve etik sorularına eksiksiz cevap veren 444 mükelleften 239'u üniversite mezunu değilken, 205'i üniversite mezunudur. Beklenildiği gibi üniversite mezunu olmayan bireyler daha düşük ortalama vergi etik skoru elde etmişken (3.10), üniversite mezunu bireyler daha yüksek vergi etik skoru elde etmiştir (3.31). Bizim için önemli olan bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığıdır. Sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Bağımsız iki grupta t testi (üniversite mezunu olan ve olmayanlar)

	t	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Seviyesi
Vergi Etiği	-2.854	442	0.005

Görüldüğü üzere etik farkı %1'lik düzeyde istatistiksel olarak anlamlı çıkmaktadır. Elbette sonuç bize aynı zamanda üniversite eğitiminin pozitif dışsallığını göstermektedir. Üniversite mezunlarının daha yüksek vergi etiğine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla üniversite mezunlarının daha az vergi kaçırınma eğilimine sahip olduğu söylenebilir.

C) ERKEKLER VE KADINLARIN VERGİ ETİĞİ

Vergi idaresi tarafından pratik olarak çok büyük öneme sahip olmamakla birlikte, vergi etiğinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği merak konusu oluşturmaktadır. Bizim sonuçlarımız bayanların vergi etiğinin (3.37) erkeklerin etiğinden (3.16) daha yüksek olduğunu ve farkın %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı çıktığını göstermektedir (Tablo 8).

Tablo 8. Bağımsız iki grupta t testi (erkekler ve kadınlar)

	t	Serbestlik Derece	Anlamlılık Seviyesi
Vergi Etiği	-2.02	438	.044

III. SONUÇLARIN LİTERATÜRDE BULUNAN SONUÇLARLA KARŞILAŞTIRILMASI

Daha önce gerçekleştirilen çalışmalarda genel olarak mükelleflerin vergi kaçığı faaliyetlerini çok fazla kınadıkları ve küçük oranlardaki vergi kaçığının hoşgörüsüyle idildiği ortaya konulmuştur. Fakat küçük oran ile ne kastedildiği katılımcının algılamasına bırakılmış, kesin miktar verilmemiştir.¹⁴ Song ve Yarbrough (1973)¹⁵ Eastern North Carolina'da 278 vergi mükellefi ile bir çalışma gerçekleştirmiş ve genel vergi etiği seviyesini oldukça düşük bulmuştur. Bir çok vergi mükellefi de vergi kaçaklığını diğer suçlarla kıyaslandığında önemli bir suç olarak görmemektedir. Yazarlar tarafından bulunan başka bir sonuç da bizim sonucumuza benzer şekilde vergi etisinin genel eğitim seviyesi ile doğru orantılı olarak arttığıdır. Fakat bu çalışmada bazı değişkenlerin nasıl ölçüldüğü konusunda ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Lewis (1979)¹⁶ 200 kişiyle yaptığı ankette vergi etiğinin kişinin ödediği vergi miktarı ve gelir ile ters orantılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dean ve diğerleri (1980) tarafından yapılan çalışmada bizim çalışmamıza paralel bir

¹⁴ PYLE, D. J. *Tax Evasion and The Black Economy*. MacMillan, Basingstoke, 1989

¹⁵ SONG VE YARBROUGH, a.g.e., s. 42.

¹⁶ LEWIS, A. "An Empirical Assessment of Tax Moralities", *Public Finance*, vol. 34, pp. 245-257, 1979.

sonuç elde etmiş ve vergi kaçakçılığına gösterilen ahlaki kınamanın düşük olduğunu bulmuştur¹⁷. Öte yandan, Keenan ve Dean (1980) erkeklerin vergi kaçacağını bayanlara göre daha az tasvip ettiğini bulurken, Richard ve Tittle (1981) tersi sonuç bularak bayanların vergi kaçacağını etiksel olarak daha az benimsediği sonucuna ulaşmıştır¹⁸. Warneryd ve Walerud (1982)¹⁹ 426 İsveçli erkek vergi mükellefi ile yaptığı çalışmada vergi etiğinin vergi kaçırmayı belirleyen en belirgin etken olduğunu bulmuştur. Fakat bu çalışmanın bir önemli dezavantajı ölçekteki içsel güvenilirliğin oldukça düşük olmasıdır (Cronbach Alfa katsayısı çalışmada 0.59 ve 0.54 idi). Başka bir çok çalışma da bizim anket sonucuna benzer şekilde vergi kaçığı ile vergi etiği arasında negatif bir ilişki bulunmuştur²⁰.

DEAN, P., KEENAN, T. ve KEENEY, F. 'Taxpayers' Attitudes to Income Tax Evasion: An Empirical Survey', *British Tax Review*, vol. 1, s. 28-44, 1980

¹⁸ KEENAN, A. ve DEAN, P. N. 'Moral Evaluations of Tax Evasion', *Social Policy and Administration*, vol. 14(3), s. 209-220, 1980., RICHARDS, P. ve TITTLE, R. 'Gender and Perceived Changes of Arrest', *Social Forces*, vol. 59(4), s. 1182-1199, 1981

¹⁹ WARNERYD, K. E. ve WALERUD, L. 'Taxes and Economic Behaviour: Some Interview Data on Tax Evasion in Sweden' *Journal of Economic Psychology*, vol. 2, s. 187-211, 1982

²⁰ GRASMICK, H. G. ve GREEN, D. E. 'Legal Punishment, Social Disapproval and Internalization as Inhibitors of Illegal Behavior' *The Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 71(3), s. 325-335, 1980, SCOTT, W. ve GRASMICK, H. 'Deterrence and Income Tax Cheating: Testing Interaction Hypotheses in Utilitarian Theories', *Journal of Applied Behavioral Science* vol. 17, s. 395-403, 1981., MASON, R. ve CALVIN, L. D. 'Public Confidence and Admitted Tax Evasion', *National Tax Journal*, vol. 37, s. 489-496, 1984., PORCANO, T. M. (1988), 'Correlates of Tax Evasion', *Journal of Economic Psychology*, vol. 9, s. 47-67., SHELFRIE, S. M. ve THRES, P. F. 'Can Brute Deterrence Backfire? Perceptions and Attitudes in Taxpayer Compliance', in Shepard, J. (ed.), *Why People Pay Taxes: Tax Compliance and Enjoyment*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1992., RECHERS, P.M.J., SANDERS, J.L. ve ROARK, S. 'The Influence of Ethical Attitudes on Taxpayer Compliance' *National Tax Journal*, vol. 47, s. 825-836, 1994., SCHOLZ, J. T. ve PINNEY, N. 'Duty, Fear, and Tax Compliance: The Heuristic Basis of Citizenship Behavior', *American Journal of Political Science*, vol. 39(3), s. 490-512, 1995., ANTONIDES, G. ve ROFFEN, H. S. J. 'True Positives and False Alarms in the Detection of Tax Evasion', *Journal of Economic Psychology*, vol. 15, s. 311-40, 1994., SCHOLZ, J. T. ve LUBELL, M. 'Trust and Taxpaying: Testing the Heuristic Approach to Collective Action', *American Journal of Political Science*, vol. 42(2), s. 398-417, 1998 ve SARUÇ, T. 'Vergi Etiğinin Vergi Kaçırma Üzerindeki Etkisi: Deney ve Anket Yöntemiyle Yapılan Bir Araştırma', *Vergi Sorunları* s. 115, s. 156-166, 2003

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuçlar katılımcılar arasında vergi etiğinin yüksek olmadığını ve vergi etiğindeki farkların vergi kaçırma ve vergi kaçırma eğilimi daha düşüktür. Beklenen bu sonuç belirtildiği gibi literatürdeki birçok çalışmanın bulgularıyla uyum içerisindedir. Ayrıca sonuçlar bize eğitim seviyesi yüksek olan kişilerin etik skorlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu da hemen hemen her konuda olduğu gibi vergi kaçırma konusunda da sorunların eğitime ağırlık verilmesiyle çözümlenebileceğini doğrulamaktadır. Üniversite eğitiminin kişiye öze kâfiye iş bulma ve yükselme elde etme faydalarında başka pozitif faydalar olarak algılanabileceği gibi eğitim ve öğretimden kaçınmaya karşı direnç ve vergi uyumu gibi toplumsal davranışları da etkilediğini göstermektedir. Sonuçlar eğitime vergi etiğinin arttığını dolayısıyla vergi kaçırmanın azaldığını göstermektedir. Bu sonucun bir dolaylı öngörüsü olarak diyebiliriz ki vergi idaresi vergi bilincini ve etiğini artıracak eğitim programları gerçekleştirerek (ki halihazırda vergi hatırlatıcı kullandıkları, vergi sloganları kullanılması ve vergi rekortneleleri ödülleri gibi faaliyetlerle belli oranlarda gerçekleştirilmektedir) vergi kaçırma eğilimiyle mücadele edebilir.

Anket yöntemine ilişkin bir sorun nedensellik ilişkisinin yönünün eşit edilemesinin olduğu, ağırlıklı olarak, çalışmamızda vergi etiğindeki düşük skorun mükellefi vergi kaçırma ya yönelttiği sonucunu bildiği, fakat bunun tersi de mümkündür. Mükellef vergi kaçırma başladıktan sonra savunma mekanizmalarını kullanarak suçluluk duygusunu azaltmak amacıyla, sonunda vergi kaçırmanın çok kötü olmadığını, ülkenin ekonomisi için de faydalı kalabilmek için buna gereksinimi olduğunu, etrafındaki herkesin vergi kaçırıyor gibi bahaneler kullanarak vergi kaçırma eğilimini haklı göstermeye çalışabilir. Kısaca burada çift yönlü bir etkileşim olabilir. Fakat anket yönteminin özelliği dolayısıyla bu şekilde de tüm diğer anketlerde olduğu gibi ilişkinin tek yönlü olduğu varsayımını yapılmış ve sonuçlar buna göre analiz edilmiştir. Sonuçları Türkiye'deki nüfusa genellerken dikkat etmemiz gereken konu, örnek kitlenin tesadüfi seçilmemesi nedeniyle tüm vergi mükelleflerinin görüşlerini yansıtmayabileceğidir. Ayrıca bu konuda veri elde etmek için kullandığımız anket yöntemi de

%100 güvenilir değildir. Her ne kadar katılımcılara isim sorulmamış ve çalışmanın vergi idaresi ile bir ilgisi olmadığı belirtilmiş ise de bazı katılımcıların çekingen ve hatta yanlış cevaplar vermesi doğaldır. Fakat Hessing ve diğerlerinin (1988)²¹ belirttiği gibi gerçekte vergi kaçırmasına rağmen ankette aksini iddia edenler tesadüfi olarak dağılmışsa, bulunan sonuçlar gerçektekinden daha düşük bir vergi kaçırma oranını gösterecektir; fakat, anket sonucu kaçakçılık nedenlerini doğru olarak ortaya çıkaracaktır. Tersine durumda eğer ankette doğru cevap verme tesadüfi dağılmayıp belli faktörlere bağlı ise sonuçlarımızın geçerliliği oldukça azalacaktır. Örneğin bayanların vergi etiğinin yüksek bulunması bu durumda erkeklerin ankette daha dürüst davranması nedeniyle olabilir, ya da eğitimi seviyesi yüksek mükelleflerin daha az vergi kaçırması sonucu sadece eğitimi seviyesi düşük olan mükelleflerin artık daha dürüst davranışları gerçeğe yansımalarıdır. Bu sonuçların bulunmasından hareketle bu tür akademik amaçlı anket yönteminin pek çok ülkede artan oranda kullanılması ve bulunan sonuçların genel olarak birbirini destekler nitelikte olması bu tür kuşku azalmasına yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

- AITKEN, S. ve LONNEVILLE, L. 'A General Taxpayer Opinion Survey', *IRS Office of Planning and Research*, 1980
- ALM, J., MCCLELLAND, G. H. ve SCHULZE, W. D. 'Why Do People Pay Taxes?', *Journal of Public Economics*, vol. 48, s. 21-38, 1992
- ANTONIDES, G. ve ROBBEN, H. S. J. 'True Positives and False Alarms in the Detection of Tax Evasion', *Journal of Economic Psychology*, vol. 16, s. 617-640, 1995
- CRONBACH, L. J. 'Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests', *Psychometrika*, vol. 16, s. 297-334, 1951

²¹ HESSING, D. J., KINSEY, K.A., ELFFERS, H. ve WEIGEL, R.H. 'Tax Evasion Research: Measurement Strategies and Theoretical Models' in van Raaij, W. F., van Veldhoven, G. M., Van der Pligt, K. E. (ed.s.) *Handbook of Economic Psychology*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Netherlands, 1998

- DEAN, P., KEENAN, T. ve KENNEY, F. 'Taxpayers' Attitudes to Income Tax Evasion: An Empirical Survey', *British Tax Review*, vol. 1, s. 28-44, 1980
- ELFFERS, H., WEIGEL, R. ve HESSING, D. 'The Consequences of Different Strategies Measuring Tax Evasion Behavior', *Journal of Economic Psychology*, vol. 8, s. 311-337, 1987
- GRASMICK, H. G. ve GREEN, D. E. 'Legal Punishment, Social Disapproval and Internalization as Inhibitors of Illegal Behavior', *The Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 71(3), s.325-335, 1980
- HESSING, D. J., ELFFERS, H. ve WEIGEL, R.H. 'Tax Evasion Research: Measurement Strategies and Theoretical Models', in van Raaij, W. F., van Veldhoven, G. M., Weimery, K. E. (eds), *Handbook of Economic Psychology*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Netherlands, 1988
- HESSING, D. J., ELFFERS, H., ROBBEN, H.S.J ve WEBLEY, P. 'Does deterrence Deter? Measuring the Effect of Deterrence on Tax Compliance in Field Studies and Experimental Studies' in Slemrod, J. (ed.), *Who People Pay Taxes: Tax Compliance and Enforcement* University of Michigan Press, Ann Arbor, 1992
- JUDD, C. M., SMITH, E. R. ve KIDDER, L. H. *Research Methods in Social Relations*, Fort Worth, HBJ, 1991
- KEENAN, A. ve DEAN, F. N. 'Moral Evaluations of Tax Evasion', *Social Policy and Administration* vol. 14(3), s. 209-220, 1980
- LEWIS, A. 'An Empirical Assessment of Tax Mentality', *Public Finance* vol. 34, pp. 245-257, 1979
- LIKERT, R. 'A Technique for the Measurement of Attitudes', *Archives of Psychology* vol. 140, 1932
- LOFTUS, E. F. 'To File, Perchance to Cheat', *Psychology Today*, (April), s. 35-39, 1985
- MASON, R. ve CALVIN, L. D. 'Public Confidence and Admitted Tax Evasion', *National Tax Journal*, vol. 37, s. 439-496, 1984
- PORCANO, T. M. 'Correlates of Tax Evasion', *Journal of Economic Psychology*, vol. 9, s. 47-67, 1988

- PYLE, D. J. *Tax Evasion and The Black Economy*, MacMillan, Basingstoke, 1989
- RECKERS, P.M.J., SANDERS, D.L, ve ROARK, S.J. 'The Influence of Ethical Attitudus on Taxpayer Compliance' *National Tax Journal*, vol. 47, s. 825-836, 1994
- RICHARDS, P. ve TITLE, R. 'Gender and Perceived Changes of Arrest', *Social Forces*, vol. 59(4), s. 1182-1199, 1981
- SARUÇ, T. 'Vergi Etiğinin Vergi Kaçırma Üzerindeki Etkisi: Deney ve Anket Yöntemiyle Yapılan Bir Araştırma', *Vergi Sorunları* s. 176, s. 156-166, 2003
- SCHOLZ, J. T. ve LUBELL, M. 'Trust and Taxpaying: Testing the Heuristic Approach to Collective Action', *American Journal of Political Science*, vol. 42(3), s. 398-417, 1998
- SCHOLZ, J. T. ve PINNEY, N. 'Duty, Fear, and Tax Compliance: The Heuristic Basis of Citizenship Behavior', *American Journal of Political Science*, vol. 39(2), s. 490-512, 1995
- SCOTT, W. ve GRASMICK, H. 'Deterrence and Income Tax Cheating: Testing Interaction Hypotheses in Utilitarian Theories', *Journal of Applied Behavioral Science*, vol. 17, s. 395-403, 1981
- SHEFFRIN, S. M. ve TRIEST, R. K. 'Can Brute Deterrence Backfire? Perception and Attitude in Taxpayer Compliance', in Slemrod, J. (ed.), *Why People Pay Taxes: Tax Compliance and Enforcement*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1992
- SLEMROD, J. *Why People Pay Taxes: Tax Compliance and Enforcement*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1992
- SMITH, K. W. ve KINSEY, K. A. 'Understanding Taxpaying Behavior: A Conceptual Framework with Implications for Research', *Law and Society Review*, vol.21(4), s. 639-663, 1987
- SONG, Y. S. ve YARBROUGH, T. E. 'Tax Ethics and Taxpayer Attitudes: A Survey' *Public Administration Review*, vol. 38, s. 442-452, 1975
- WARNERYD, K. E. ve WALERUD, R. 'Taxes and Economic Behavior: Some Interview Data on Tax Evasion in Sweden', *Journal of Economic Psychology*, vol. 2, s. 187-211, 1982